

Sofistler 'Sofist' miydi?

Nurten KİRİŞ YILMAZ*

ÖZET

MÖ. 5. ve 4. Yüzyılda Atina'da, siyasi ve toplumsal koşulların değişmesi doğa eksenli felsefeden insan eksenli felsefeye geçişe neden olmuştur. Bu yeni felsefe konusu, bahsi geçen zaman diliminde özellikle 'sofist' adı verilen düşünürlerce ele alınmıştır. Sofistler çalışma alanlarının kıymeti münasebetiyle çok dikkat çekmiş olmakla birlikte pek çok eleştiriye ve yanlış anlamaya da maruz kalmışlardır. Bir taraftan dönemin önemli filozofları Sokrates ve Platon'un onlar üzerine olan eleştirilerinden de hareketle, bugünkü felsefe dünyasında 'bilgi satıcısı' ya da 'bilgiçi kişi' şeklinde ki alaycı sıfatlarla anılmaktadırlar. Diğer taraftan ise çağdaş felsefe tarihçileri tarafından değerlerin göreliliğini savundukları ve siyasal yaşamda eşitlik ve özgürlük taraftarı oldukları ileri sürülmektedir.

Bu çalışmada sofistler üzerine tarafsız bir bakışla, onların söylediklerinin, çalıştıklarının ve üzerine düşündükleri alanların ne olduğu ile ilgilenilmiş ve bu alanda göz ardı edilen gerçeklere kaynaklardan hareketle yanıt verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Sofist, bilgi, erdem, insan felsefesi, görecelilik*

Were the Sophists 'Sophist'?

ABSTRACT

The change of social and political conditions in B.C 4th and 5th centuries has caused a transition from philosophy of nature to philosophy of humanity. This new philosophy subject has been dealt with by the intellectuals, especially, called 'sophist' in the mentioned period of time. Not only have the sophists attracted attention because of the value of their study field has got but also they have been also exposed to many critiques. Notably, in the light of the critiques of Socarates and Platon, the leading philosophers of that time, on them, they have become remembered with two cynical title 'info-seller' or 'pedant person' in today's philosophy world.

In this study, what they have said and studied and which fields they have been interested in are dealt with and the ignored facts in this field are tried to be responded/answered in the view of sources, with an objective view over sophists.

Keywords: *Sophist, knowledge, virtue, human philosophy, relativity.*

*Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, nurtenkiris@sdu.edu.tr

Giriş

MÖ. 5. ve 4. Yüzyıllardan başlayarak Antik Yunan'da, siyasi ve toplumsal koşulların değişime uğradığı felsefeyle ilgili çeşitli modern ve/veya çağdaş metinlerde iddia edilmektedir. Bu iddia özellikle Atina'da 5. Yüzyılın ortalarında Perslerle yapılan savaşlarda önemli başarılar kazanılmasının hem siyasi anlamda hem de ekonomik anlamda bir refah sağladığı görüşüyle desteklenmiştir. Bu değişim neticesinde varolanın ilke ve nedenlerine ilişkin sorgulamanın ihtiyaca cevap vermemeye başladığı ve felsefi sorgulamanın alanının genişleyerek doğadan insana kaydığı ileri sürülmüştür. Bu nedenle Antik Yunan felsefesi incelendiğinde Pre-Sokratik Felsefe olarak adlandırılan, varolanın ilke ve nedenlerinin doğal olanda arandığı 'doğa' felsefesinin akabinde, 'insan' üzerine irdelemenin yapıldığı insan felsefesine geçildiği ve felsefi sorgulamanın merkezine insanı yerleştiren filozoflara ya da yaygın kaniyle felsefe öğretmenleri grubuna ise *sofistler* denildiği anlatılmaktadır.

Başka bir anlatımla, bazı modern ve/veya çağdaş felsefe tarihçilerine veya yorumculara göre, antik dönemde, Sokrates ve Sofistlerle birlikte felsefi sorgulamanın merkezine genel olarak varolan değil, özel bir alan olarak insan ve ona ilişkin problemler oturtulmuştur; yani felsefi sorgulamanın nesne alanı genişlemiştir. Bazı yorumculara göre insanın felsefi sorgulamanın odak noktalarından birisi haline getirilmesinin en önemli nedenlerinden birisi Antik Yunan Kent devletlerindeki yeni siyasal gelişmeler olmuştur. Başka bir deyişle bu tür yorumculara göre bizzat yaşamın kendisi filozofları yalnızca doğadan hareketle açıklamalar yapmakla yetinmek yerine insan üzerine düşünmeye zorlamıştır. Siyaset ve etik gibi insansal meseleler üzerine yoğunlaşmış olan bu Antik dönem filozofları arasında ilk akla gelenler ise sofist olarak adlandırılan filozoflar olmuştur. Ancak sofistlerin bu alanlarda ortaya koymuş olduğu görüşler ve sergilemiş oldukları tavır çağdaşları olan ya da daha sonra gelen bazı filozoflar tarafından acımasızca eleştirilmiştir. Sofistleri eleştirenlerin başını çekenler ise Sokrates, Platon ve Aristoteles'tir; örneğin bu filozoflara göre sofistler sahte mal satan tüccarlara benzer kişiler, sofistlik ise safсата sanatıdır. Diğer taraftan hepsinde olmasa bile birçok çağdaş felsefe tarihi kitabında sofistler eleştirilmekten öte çağdaş değerleri antik dönemde savunmuş birer kahraman gibi resmedilmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmada esas olarak "modern" metinlerdeki "sofizm", "sofistlik" tanımlarının, bu tanımlarda içerilen iddiaların ve "sofist" olarak nitelendirilen düşünürlerin genellikle çağdaş ve antik dönem filozoflarınca ileri sürülen olumlu ve olumsuz temel savların veya yargıların, Antik dönemdeki sofistler bağlamında ne ölçüde gerçeği yansıttığı başka bir anlatımla, "sofistler" in ne ölçüde iddia edildiği gibi "sofist" olduğu araştırılacaktır. Aynı zamanda bu konudaki çalışmaların bir kısmından hareketle, Sofist olarak adlandırılan filozoflar üzerine kısa bir araştırma yapılacak ve belirteceğimiz sav veya yargıların en azından bütün sofistler için geçerli olup olmadığı gösterilecektir.

Sofistler 'sofist' miydi?

Felsefi bir problemin bütüncül bir bakışla ve tarihsel bir perspektifle ele alınmaksızın incelenmesi mümkün değildir. Nasıl ki Kant bilinmeksizin Alman İdealizminin çıkış noktası ve varmak istediği amacı anlaşılamazsa ya da eksik anlaşılırsa, İlkçağ Felsefesinin doğa üzerine yoğunlaşmış doğa felsefesi (Pre-sokratik felsefe) anlaşılmadan da insan felsefesine neden gereksinim duyulduğu ya da böyle bir alanın

neden ivedilikle açıklanmaya muhtaç olduğu anlaşılabilir. Bu dönemler birbirlerini hazırlamış, adeta birbirlerini doğurmuştur. Belki de bu süreç varolanın anlam ve nedeni üzerine soruşturan insanın bu sırada kendi ayırıcı niteliklerini, yerini ve önemini de merak etmesiyle başlamıştır. Bu merakına karşılık sorduğu ‘neden?’ ya da ‘nasıl?’ sorularının cevabını öncelikle doğada aramış ancak zamanla yaşadığı tatminsizlikle merakını kendine yöneltmiştir; yani aslında en başından itibaren aranan şeyin tüm hatlarıyla çizilmiş olması belki de olanaksızdır. Ancak günümüzde İlkçağ Felsefesi üzerine odaklanmış olan kitap, makale ve derlemelerin pek çoğunda ‘Presokratik Felsefe’ başlıklı çalışmalara bakıldığında, bu dönemin yöneldiği alanın dışı doğa, cisimlerin dünyası olduğu belirtilmektedir. Doğa filozoflarında var olan duyulur olanla sınırlandırılır ve doğa ile aynı anlama gelir, yani var olanın araştırılması doğanın, yani duyulur olanın araştırılmasıdır. Bu nedenle “varolanın kökeni” ile ilgili sorulan sorular bizzat doğadan hareketle cevaplandırılmış, ‘*arkebe*’ yani ilk neden sorgulanmıştır. Ancak zamanla felsefi araştırmanın yönü doğadan insana kaymıştır. Her ne kadar bazı felsefe tarihçileri doğa filozoflarının sırf doğayla ilgilendiğini ve insansal sorunları göz ardı ettiğini ileri sürse de aslında doğa filozoflarının doğayı anlamak için verdiği çabanın altındaki bir nedenin de varolan içinde kendi yerini bulma arayışı olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim bu konu da Presokratik felsefenin önemli filozoflarından Herakleitos en güzel cevabı vermiş; ‘cosmos’ ve ‘logos’ üzerine yaptığı çalışmalardan sonra, kendimi aradım ve araştırdım demiştir. Aslında bu açıdan bakılınca felsefe insanın kendisiyle yaşıttır demek kolay olacaktır. Yani insan, varoluşunun en başından bu yana kendisini sorgulamış, varlıktaki veya evrendeki özel yerini bulmaya çalışmış bir varlıktır, örneğin Antik dönem düşünürünün gözünde insan, gelip geçici olanla ebedi olan arasına, yeryüzü ile gökyüzü arasına sıkışıp kalmış bir varlık olarak değerlendirilmiştir. O, sürekli değişen, oluşan ve yok olan çeşit çeşit, canlı ve cansız bir yığın varlığın mekanı olan yeryüzü ile hep var olan ve bu dünyayı aydınlatan ay, güneş ve yıldızların mekanı olan gökyüzü arasında kendi yerini arayan, hayrete düşmüş bir varlık¹ olarak tanımlanmıştır. Nitekim Aristoteles’te bu durumu, “.onlar daha sonra açık güçlükler karşısında hayrete düşmüşlerdir... Yavaş yavaş ilerlemişler ve ay, güneş ve yıldızlara ilişkin olayları, nihayet dünyanın oluşumu gibi daha büyük sorunları ele almışlardır” şeklinde açıklar.²

Thales’ten Demokritos’a kadar gelen süreç içerisinde insanın sadece doğada olup bitenleri değil, bu doğanın bir parçası olan kendisini, varoluş amacını da merak etmeye başladığı iddia edilir. Bu iddia Sofistler ve Sokrates’ten daha önce ölçülülük, bilgelik gibi değerlerin tartışılmaya başlandığı ve insanla ilgili yeni bir gelişmenin başlangıç noktasının oluşturulduğu görüşü ile sürdürülür. Yine bazı felsefe tarihçilerine göre insanın felsefi sorgulamanın nesnesi olarak ele alınmasına geçişi hızlandıran diğer etkenlerin de astronomi, meteoroloji, biyoloji, tıp gibi bilimlerdeki ilerlemeler ve Yunanistan’ın siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamındaki olumlu değişme ve gelişmeler olduğu ileri sürülür. Buna göre Atina’da bu refah durumu siyasi süreci etkilemiş ve önce demokrasi anlayışı gelişmiş bunun akabinde farklı bir siyasi düzen oluşmuştur ve bu düzene ayak uydurabilmek için de eğitim sisteminde değişiklik yapılması

¹ Muttalip Özcan, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2006, s. 37.

² Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan) I. Kitap, Sosyal Yay., İstanbul, 1996, s. 83, 982b 15.

gerekmıştır. Örneğin, 'başarılı yurttaş nasıl yetişir?' sorusunu cevaplamak eğitimin önemini gündeme taşımıştır.³ Bu nedenle eğitimlere ihtiyaç duyulmuş ve daha sonraları sofist sıfatı yakıştırılan 'Protagoras, Gorgias, Thrasymachus, Hippias, Prodikos gibi düşünürler bu ihtiyaca cevap vermişlerdir. Nitekim, bu düşünürlerin sofist olarak nitelendirilmesi ve bunun nedenlerinin araştırılması bu çalışmanın temel konularından birisidir. Fakat, bu konuda kimin ne söylediğine geçmeden önce terimin etimolojisini aydınlatmak bizler için yol gösterici olabilir. Yunanca Sophistés (İng. Sophistry, Fr. Sophistique, Al. Sophistische) kelimesinden türemiş Sofist kelimesi, Yunanca, bir sanat ya da beceriyi öğreten uzman, öğretmen, sanatçı gibi anlamlara gelir.⁴ Yine Guthrie'ye göre; sofistler özel yetenekler ve yansız bilgilere sahip yazar ve öğretmenlerdir ve onlar pratik zekalarıyla sanat ve politika alanlarında yol gösteren kimselerdir.⁵ Sofistlik ise düşünme ve tartışma tarzıdır. Fakat, bu "olumlu" yargıların yanı sıra "olumsuz" ifadeler içeren tanımlar da söz konusudur. Örneğin sofistlik belli bir doğruya ulaşmak için değil de, tartışmış olmak için tartışma tavrı: aldatmayı, ikna etmeyi, sözün etkisiyle inandırmayı hedefleyen akıl yürütme tarzı; maddi çıkar sağlamak amacıyla kandırma faaliyeti ve sofistler tarafından kullanılan tartışma, incelikli ve yanıltıcı argüman teknikleri için kullanılan terimdir.⁶ Nitekim bu konuda Aristoteles Sofistler üzerine olan çalışmasına 'ben sofistlerin çürütmelerinden ve aslında paralojizmden(safsata) başka bir şey olmayan görünüşte çürütmelerinden söz edeceğim' diyerek başlar.⁷

Buna göre, doğruyu söylemeyi, doğruları ifade etmeyi değil de, yalnızca üstün çıkmayı, kazanmayı amaçlayan tartışma türüne, görünüşte doğru olmakla birlikte, gerçekte, büyük bir dikkatle incelendiği zaman görülecek ince bir yanlış içeren aldatma ya da en azından yanıltma amaçlı akıl yürütme türüne sofistlik denir. Aynı çerçevede içinde, geçerli gibi görünmekle birlikte, geçerli olmayan, incelikli ama yanıltıcı argüman ya da akıl yürütmeye sofistizm ya da sofistika adı verilir.⁸ Bunlara ek olarak, Sofist deyiminin günümüze kadar gelen kötü bir şöhreti daha vardır. Bu da Sokrates, Platon ve Aristoteles'in sofistlere karşı savaşmalarından ileri gelen bir şöhrettir. Zira Platon sofistleri sahte bir ilmi yüksek bir fiyatla satan, hocalık yaparken de yalnız kendi kazançlarını ve menfaatlerini düşünen kimseler olarak gösterir.⁹ Platon ve Aristoteles'in sofistler hakkında yönlendirici yargılarının etkisiyle değerlendiren bazı çağdaş felsefecilerin gözünde sofist, sofistlik, olumsuz bir karşılığa sahipken, yine bazı çağdaş felsefecilerin gözünde sofistler tam tersine görelilik, demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi kavramları tartışmaya açmalarıyla övülmesi gereken kişilerdir. Özetle sofist, bu dönemde sırasıyla "bilen, bilgili kişi", "siyasete yararlı olmayı öğreten kişi" ve bir de "söz söyleme sanatı üzerine ders veren kişi" anlamını kazanmıştır.¹⁰

Sofistler üzerine günümüzde yapılan çalışmalarda rastladığımız olumlu veya övgü dolu bir diğer düşünce ise; "onlar felsefeyi bir elit uğraşısı olmaktan çıkararak

³ Hüsameddin Erdem, *İlkeçâğ Felsefesi Tarihi*, Sebati Ofset Matbaacılık, Konya, 1998, s. 119.

⁴ Peter A. Angeles, *A Dictionary of Philosophy*, Harper and Row Pub., New York, 1981, s. 264.

⁵ W.K.C., Guthrie, *The Sophist*, Cambridge University Press, Cambridge: 1971.

⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2000, s. 859.

⁷ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, Say Yay., İstanbul, 2007, s. 7.

⁸ Cevizci, *a.g.e.*, s. 860.

⁹ Erdem, *İlkeçâğ Felsefesi Tarihi*, s. 119-120.

¹⁰ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 39.

halka indirme çabası içine girmişler, doğa felsefesi öncelikli felsefeyi, insan, bilgi ve eğitim öncelikli felsefe ile değiştirmeye uğraşmışlardır”¹¹ şeklindeki düşüncelerdir. Yani bu duruma göre onlar felsefenin yalnızca Aristokratlara ait bir uğraş olmadığını, yalnızca soyluların özgür ve eşit olmadığını, herkesin eşit olduğunu ve bu nedenle siyasi yaşamda da eşit bir şekilde yer alabileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin; “bilginin satılabileceğini, dolayısıyla öğretilebileceğini söyleyen sofistler konuları gereği olarak da, bilginin, erdem, siyasal bilginin ve siyasal erdem doğuştan aristokratların kalıtsal niteliği olduğu savlarına karşı çıkacaklardır ki bu da demokratik bir tutumdur” tarzında tartışmaya açık yorumlar bulunmaktadır.¹² Bu iddia sorunludur çünkü antik dönemde, her aristokrat böyledir, savı değil, bir aristokrat böyle olmalıdır, savı geçerlidir.

Sofistlere ilişkin bir diğer olumlu düşünce ise, Sofistlerin demokrat olduğu, yukarıdaki alıntıda olduğu gibi felsefeyi elit bir uğraş olmaktan çıkartıp halka indirme çabasında olduğu ileri sürülür, yani siyasal bakımdan sofistlerin aristokratlara karşı halkı, özgürlük ve eşitliği savunduğu iddia edilir. Nitekim bu savı destekler biçimde, Şenel’de “onlar bir bakıma aristokratik düşünüşün temeline saldıran düşünürlerdir” demektedir.¹³

Dolayısıyla, felsefe tarihine baktığımızda sofistlere ve sofizme ilişkin birbirinin karşıtı olarak alabileceğimiz düşünce veya savlara rastlamaktayız. Bu nedenle, bu karşıt görüş veya iddialardan hangisinin doğru olduğunun ortaya konulması, yani tartışmanın bir sonuca bağlanması ve sofistliğin ne olduğunun ve ne olmadığını açığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu çalışmanın temel savlarından birisi sofistlerin günümüzde anlaşılabilir anlamda özgürlük ve eşitlik savunucusu mu olduğu, yoksa felsefeyi halka indirme gayretinde mi olduğunu göstermeye çalışmaktır. Örneğin sofistlerden biri olan Thrasymakhos’a göre insanların eşit olmadığını, bazı insanların güçlü bazılarının ise zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Thrasymakhos’a göre, adalet de aslında güçlünün işine gelendir, herkesin eşit olduğunu söylemek mümkün değildir. Ona göre adalet boş bir sözdür, Adalet diye bir şey yoktur. Thrasymakhos adil ve adil olmayan insan yerine, sadece kuvvetli ve daha zayıf olan insanın olduğunu, insandaki en güçlü eğilimin ise diğer insanlara hakim olmak olduğunu söyler. Bu adaletin de hakim, güç ve kuvvet sahibi insanların, mahkum, zayıf insanları yapmaya mecbur ettikleri kendi güç ve kuvvetleri olduğunu belirttikten sonra “ne kadar parlak sözlerle anlatılırsa anlatılsın adalet, güçlüye, hükmedene yarayan, güçsüze zararlı olan şeydir” diye yargıda bulunur. Yani güçlü olan ve güçsüz olan ayrımı söz konusudur. Herkes için eşitlik ve adalet düşündükleri bu durumda söylenemez.¹⁴ Yine felsefe tarihçilerinin kimisine göre diğer bir eleştiri kimisine göre övgü noktası ise sofistlerin bilgi ve ahlak konusunda mutlak yasaların olamayacağını savunmaları ve onların değerler konusunda rölativist olmaları iken, diğer bir eleştirileri de Antik Yunan’da sofistler ile bir bilgi ve erdem neliğine ilişkin kargaşanın doğduğu düşüncesidir.

Buraya kadar anlattıklarımızdan hareketle ve bilgi konusunu dışarıda bırakarak bu çalışmanın temel savlarını dile getirecek olursak; birincisi sofistler, çeşitli çağdaş

¹¹ Ali Taşkın, “Sofistlere Özel Bir Referansla Bilginin Kaynağı ve İmkânı Üzerine Yapılan Tartışmalar”, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt VII/1, Haziran 2003, Sivas, s. 199-209.

¹² Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2004, s. 130.

¹³ Şenel, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁴ Platon, *Denlet*, (çev. Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2002, s. 28-338 b-c-d.

veya modern dönem felsefe kaynaklarında öne sürüldüğü gibi neredeyse günümüze benzer biçimde “demokrasi ve eşitlik yanlısı mıdır ve ikincisi, yine aynı tarzda sunulduğu gibi sofistler değerlerin göreliliğini mi savunmaktaydı? Yoksa bu çağdaş görüş, yorum ve iddialardan çok daha farklı bir insan, demokrasi ve değer görüşünü mü savunmaktaydı? Kısacası, sofistler gerçekten bizleri anlatıldığı gibi birer sofist miydi?

Bu iki sorunun cevabını aramaya başlayalım. Öncelikle “sofist nedir?” sorusunu Platon, Sokrates ile Hippokrates arasında geçen diyalog sırasında ortaya atar. (Diyalog Hippokrates’in Protogoras’a giderek, ondan ne öğrenebileceğini sorgulamasıyla başlar.)

Peki...Şimdi, seninle ben, Protogoras’a gidip seni yetiştirmesi için para vermeye hazırız. Bu işe bu kadar hevesli olduğumuzu gören biri, Sokrates, Hippokrates söyleyin bakayım, Protogoras’a neden para teklif edeceksiniz? Diye sorsa ne cevap veririz?

Protogoras’a ne denir? Protogoras’a verilen ad?

Sofist ...

Demek bu parayı sofist olduğu için vereceğiz ona? Evet.

Peki, ya sen? Protogoras’ın evine giderek sen ne olmak istiyorsun? Diye sorsalardı...

Sofist olmak istediğim için...

Yunanlıların karşısına bir sofist olarak çıkmaya utanmayacak mısınız?

Doğru konuşmak gerekirse utanırım Sokrates...¹⁵

Burada dikkat edecek olursak, sofistlerin aşağılandığını görebiliriz. Burada bir aşağılama vardır, çünkü antik dönem, soyluluğun egemen olduğu bir dönemdir ve bir soylunun para karşılığı bir iş yapması, soyluluğa yakışmayan, aşağılık, bayağı bir eylem olarak eleştirilir. Platon ‘Sofist’ diyalogunda sofistleri sahte bir ilmi, yüksek bir fiyatla sattıkları için ve hocalık yaparken de yalnız kendi kazançlarını ve menfaatlerini düşündükleri için eleştirir. Ancak, diyalogun ilerleyen bölümlerinde “sofist”in ne anlama geldiği daha tarafsız bir tarzda dile getirilmiştir.

Ruhunla uğraşma işini sofist olduğunu kabul ettiğin bir insana vereceksin; ama bir sofist nedir, bunu biliyorsan şaşarım; yok bilmiyorsan, ruhunu kimin eline bıraktığını, bundan iyilik mi kötülük mü göreceğini de bilmiyorsun demektir.

Bildiğimi sanıyorum

Söyle öyleyse: sofist nedir sence?

Bence adının da belirttiği gibi, bir bilgi öğretmenidir.¹⁶

Yukarıda da belirtildiği gibi buradaki amaç bir insanın eğitilmesidir ve eğitimden de ruhun eğitilmesi, terbiye edilmesi anlaşılır ve sofistlerin de eğitim veren kişiler yani bilen ve bildiğini başkasına öğreten, yani bilgi öğretmenleri olduğu sonucu rahatlıkla çıkartılabilir. Bu alıntıdan çıkartılabilecek bir diğer sonuç ise Platon’a göre eğitimin son derece önemli olduğu ve bu önemli konularda sofistlere güvenilemeyeceğidir; çünkü onlar gerçekten bir şey bilmedikleri halde bilmiş gibi görünen kişilerdir. Elbette burada Sokrates-Platon geleneğinin bilgi anlayışı ile sofistlerin bilgi anlayışının birbiriyle

¹⁵ Platon *Diyaloglar II* (Protogoras), (çev. Tanju Gökçöl) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 125-126, 311b,c,d,e-312 b.

¹⁶ Platon, *a.g.e.*, s. 126, 312 c.

çatıştığı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bunu dikkate almadığımızda sofistlerin neden safсатаacılıkla, bilgiçlik taslamakla suçlandığını ve bu suçlamaların yerinde olup olmadığını anlamamız güçleşir. Bu noktaları göz önünde bulundurarak devam edecek olursak, Platon'a göre eğitimin amacı ruhun terbiye edilmesidir. Örneğin *Kharmides* diyalogunda Platon, “gerçekten, bedene ve bütünüyle insana tüm kötülükler ruhtan gelir. Baştan gözlere sızdıkları gibi, ruhtan bütün bedene sızarlar. Bu yüzden başın ve bütün bedeninin sağlıklı olması isteniyorsa, her şeyden önce ruhun tedavi edilmesi gerekir” demiştir.¹⁷ Öyleyse, bir sofistin işinin de bu olması gerektiği kabul edilir. Fakat, Sokrates'e göre, ruhun terbiye edilmesini amaçlayan eğitimin olabilmesi için öncelikle bilgiye sahip olunması ve sahip olunan bu bilginin aktarılması gerekir. Söz gelimi, bir insan önce erdemini ne olduğunu bilmeli bu konuda bilgi sahibi olmalı, sonra da bunu bir başkasına öğretmelidir. Fakat, Sokrates'e göre, asıl sorun (a) bilginin tümelin(bir şeyin kendisinin veya idea'nın) bilgisi olması ve bu tümel bilgisine ulaşmanın olanaklı olup olmayacağı ve (b) tümelin bilgisine, örneğin erdemini bilgisine ulaşırsak bile, bunu aktardığımız kişinin erdemli olup olmayacağıdır. Ya da bir başka deyişle bilgiyi alan, yani bilen elbette aynı zamanda erdemli olacaktır, asıl mesele erdemini veya iyinin bilgisine ulaşırsak bile bunun bir başkasına aktarılıp aktarılamayacağı meselesidir. Burada ki genel kabul aktarılamayacağı yönündedir. Platon bu konu da; ne var ki, yaşam bunun tam tersini söylemekte; bilge bir kişi bile kendi çocuğunu erdemli yapamamaktadır demektir. Burada iki şey birbirine karışmaktadır, bilge kişi bilge ise ideaların bilgisine sahip demektir, Sokrates'in temel kabulü, erdemini bilgisine sahip olma ile erdemli bir kişi olmanın özdeş olduğu yönündedir yani erdemli olabilmek için erdemini bilgisine sahip olmak yeterlidir. Ancak Sokrates'in asıl sorunu erdemini erdem yapan şeyin yani erdem ve iyi ideasının tam bilgisine ulaşamamasıdır; ikincisi, bir şeyin bilgisine sahip olan aynı zaman da onu öğretebilir de; yani bu bilge kişiler gerçekten bilge ve erdemli ise ki ikisi aynı anlama gelir, o zaman öğretebilir de olmalıdır, ama erdemli kişi aynı zamanda bilge, bilen kişidir ve eğer bir insan bir şeyin bilgisine sahipse bu bilgi bir başkasına da öğretilir; ama daha önce de belirttiğimiz gibi birçok bilge kişi vardır ki kendi bilgisini ve erdemini örneğin kendi çocuğuna aktaramamaktadır.

Öyleyse, erdem (tümel) öğretilmez; ama sofistler (Protagoras, diyalogunun başında) bunun öğretilir olduğunu ileri sürmektedir. Bunun üzerine Protagoras içinde Prometheus ile Epimetheus'un yer aldığı bir masal anlatır. Aslında bu masalı herkesin siyasetle ilginbileceğini ve siyasetin herkese öğretilbileceğini kanıtlamak için anlatır. Bu arada siyaset sanatını öğretmek ile iyi insan olmayı öğretmek aynı anlama gelmektedir; yani etik ve siyaset ayrılmamaktadır. Sokrates'in örtük savı ise siyaseti öğretebilmen için önce iyi, yani erdemli insan olmanın ne demek olduğunu, bunun için de erdemini ne olduğunu bilmen gerekir yönündedir.

Masalın özü şudur: her canlıya yaratılırken kendi varlığını sürdürmeye yetecek ölçüde güç ve yetenek verilmiştir, ancak insan unutulmuş, “eksiklikler varlığı” olarak yaratılmıştır. Bunun üzerine, Prometheus kardeşinin hatasını düzeltmek için Tanrılardan sanatları ve ateşi çalıp insanlara bağışlamıştır.¹⁸ Ancak bunlarda insanı bir

¹⁷ Platon, *a.g.e.*, *Kharmides*, (çev., Tanju Gökçöl) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, 157a.

¹⁸ H. C. Baldry, *The Unity of Mankind in Greek Thought*, *The Sophist*, Cambridge University Press, Cambridge: 1965, s. 39-40.

araya gelemediklerinden, diğer hayvanlara karşı koruyamamış, bunun üzerine türün yok olmasını istemeyen Zeus, insana, bir arada yaşamaları için gerekli olan *yönetim sanatını* daha doğrusu *doğruluk* (adalet) ve *utanmayı* bağışlamış, bunlara uymayanlar için de cezalandırılmayı, öldürülmeyi uygun bulmuştur. Ama bunları sanatlarda olduğu gibi belirli kişilere değil, herkese vermiştir. Dolayısıyla, Protagoras'a göre, siyaset sanatı herkese öğretilir ancak burada sorulması gereken soru şudur: Zeus bunları herkese verdiyse, birilerinin onu öğretmesine ne gerek vardır? Sofistler bu soruyu şöyle yanıtlamışlardır: Zeus bunları bir tür yetenek olarak vermiştir, bu yeteneğin eğitim ve alıştırma ile açığa çıkarılması ve geliştirilmesi gerekir. Bu masalın konumuz ile ilgili olan kısmı ise sofistler öğretmendir, öğretmen bildiğini öğretir, ama iyi ve erdem ideasının bilgisine ulaşmamış birisi Sokrates'e göre bilge sayılamayacağı için sofistler de aslında bir şey öğretiyor olamazlar. Onların işi safsatadır ve böyle bir durumda yetenekleri geliştirdiklerine dair bir kabul olamayacağı dile getirilir. Bununla ilgili örneğin Platon, *Sofist* diyalogunda sofist'in Sokrates'in alaycı tutumuyla birlikte, bilginlik taslayan *bilgiçi kişi* anlamını kazandığını söyler.¹⁹ Platon yine burada, "Sofistin, alanı uydurma, eseri aldatma, sanatı da bir hayal sanatıdır. Bu nedenle ruhları yanlış kanaatlerle doldurmuşlardır" der.²⁰ Ayrıca Platon sofistleri, balık avcıları gibi, insanları oltalarına düşüren kimseler olarak nitelemektedir.²¹ Platon, o dönemin toplumunda aşağı bir statüde görülen tüccarlar gibi olduklarını ileri sürmüştür. Platon'a göre Sofistin durumu tüccarınkinden de kötüdür. Çünkü tüccar sonuçta bir mal satar ve karşılığını alır. Sofistin sattığı mal ise belirsizdir; ne sattığı bilinmez, bilinmeyen mal karşılığı para almaktadır. Üstelik sattığı mallar ruhla ilişkili olduğundan, tehlikesi daha da büyüktür. Platon'a göre Sofistler, ne sattığını ne de sattığının etkisini bilmeyen bilgi toptancısıdır.²² Tüccar benzetmesi *Protagoras* diyalogunda da görülür. Tüccarlar, ellerindeki malı satmak için, her türlü yalanı söylerler. Dolayısıyla bedeninin besinleri için gerekli dikkati gösteren alıcılar, ruhlarına gerekli olan besini temin ederken her şeyden çok dikkat etmeleri gerekir.²³

Aslında özellikle ilk dönem sofistler arasında alan Protagoras, Gorgias, Thrasymachus gibi önemli düşünürler vardır. Ya da bir başka deyişle sofistler içinde son yetişenler var olan eleştirilerin asıl muhatabıdır ve ilk dönem sofistlerin sınırlı sayıda olsa da bazı kaynaklarda hakları korunmaktadır. Onlar Atina'ya giden öğretmenler grubunun bir bölümüdür ve sofist ya da 'entelektüel' olarak adlandırılırlar.²⁴ Sofistler içinde bilgi öğretmeni olarak anılabilecek olanlar da bunlardır. Peki bilgi öğretmeni olarak anılan bu düşünürlerin öğretmenliklerini yaptıkları bilgi neyin bilgisidir?

Platon bunu şöyle açıklar:

Ressamlar ve mimarlar da... bilgi öğretmenidir. Ama bize ressamın hangi bilginin öğretmenidir? Diye sorulsa, portre yapmanın diye cevap verirdik kuşkusuz... ama ya sofist hangi bilginin öğretmenidir? Diye sorulsa, ne cevap verirdik?

¹⁹ Platon, *a.g.e.*, 'Sofist', (çev. Ömer Naci Soykan), İstanbul, 1986, s. 273.

²⁰ Platon, *a.g.e.*, 240 d.

²¹ Platon, *a.g.e.*, s. 283.

²² Platon, *a.g.e.*, 224 a b.

²³ Platon, *a.g.e.*, 'Protagoras', s. 313, c 314 c.

²⁴ Samuel Enoch Stumpf, *Philosophy: History and Problems*, Book II, McGraw-Hill, 1977, s. 32.

İnsanları konuşmada usta kılma sanatının öğretmenidir yani retorik ustasıdır. Retorik yapmak da laf cambazlığı, insanları herhangi bir yolla ikna etme sanatıdır.

Öğretilen bilginin neliğinden söz etmeden önce sofistlerin bilgi ile ilgili görüşlerine değinmek gerekecektir. Pek çok felsefe tarihi kitabında sofistlerin bilgi görüşlerinde rölativist oldukları yazmaktadır. Yani onlar, herkes için kabul edilebilir doğruların olmadığını savundukları iddia edilmektedir. Zaten “Görecilik, herkesin ittifakla kabul edebileceği bir doğru olmayacağını bir kişinin görüşünün başka birinin görüşü kadar doğru olduğunu, doğruluğun ya da doğrunun toplumdan topluma, çağdan çağa değiştiğini savunan felsefi bir görüştür.”²⁵ Sofistlere göre bilgiyi elde etmeden önce ikili bir ayırma gidilmelidir: ‘doğadan olan’(physis) ve ‘insanın koymuş olduğu’ (thesei). Bu ayırım Aristoteles’ten bu yana gelen pratik ve teorik bilgi ayırımıdır. Aristoteles, “kaç türlü töz varsa, felsefenin o kadar kısmı vardır. O halde zorunlu olarak bu kısımlar arasında bir İlk Felsefenin ve ondan sonra gelen bir ikinci felsefenin olması gerekir. Çünkü Varlık ve Birlik doğrudan doğruya bazı cinslere bölünür ve bölünme de kendisine tekabül eden bir bilimler bölünmesini doğurur” der.²⁶ Teorik bilimler asıl anlamda var olanları, var olması zorunlu olanları ve başka türlü olamayacak olan şeyleri ilk ilke ve nedenleri bakımından ele alır. Pratik bilimler ise asıl var olanı değil, asıl var olanların bir kısmını oluşturan ve her biri bir töz olan insanların yapıp etmelerini, eylemlerini ve üretici etkinliklerini nesne edinir; bu tür şeyler ise zorunlu olarak var olan şeyler değildir, başka türlü de olması olası olan şeylerdir. Bu buradan hareketle çağdaş yorumculara göre Sofistler, yasaların ve ahlak kurallarının yer ve zamana göre değiştiğini, bunların büyük bir kısmının insan ürünü olduğunu ve herkesi her yer ve zamanda bağlayan yasaların ise ancak doğa yasaları olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁷ Ancak bu makalede teorik bilgiden öte, pratik bilginin yani siyaset ve etik alanındaki bilgi görüşlerine ilişkin iddiaların doğruluğu sorgulanacaktır. Aslında sofistlere göre, herkes için geçerli olabilecek, uzlaşıya dayalı bir yasa da olamaz; insan tasarımlarında her şeyin ölçüsü olduğuna göre, eylemlerinde de her şeyin ölçüsüdür.²⁸ Sofistlerin genel anlayışına göre, her biri farklı görüntüler algılayan iki kişiden biri diğerine yanıldığını söyleyemez, çünkü şeyler birey için özel var olma biçimlerine sahip olduklarından bir diğerinin görüşlerini çürütemez. Doğruluk, tümüyle görelidir. İnsan için doğru, ancak gördüğü, duyduğu, hissettiğidir; duyumlarda kişiden kişiye değiştiğinden, birinin mavi gördüğünü diğeri yeşil, birinin büyük gördüğünü başkası küçük gördüğünden, bundan, ne kadar kişi varsa o kadar da hakikat olduğu; kişinin doğrunun ve yanlışın ölçüsü bulunduğu, bütün insanlar için geçerli prensiplerin bulunmadığı ortaya çıkar.²⁹ Bu alıntı aslında sofistlerin doğal olan veya doğada var olan ile konulmuş olan, yani insan eseri olan şeyler arasında ayırım yapmadığını örtük olarak iddia etmektedir. Öte yandan rölativizm konusuna geri dönülerek “hiçbir görüş diğerinden daha doğru olmamakla birlikte biri diğerinden daha iyi olabilir, diyerek uzlaşma kapısı açık tutulmuştur”³⁰ şeklinde açıklama yapılmıştır.

²⁵ The Cambridge Dictionary of Philosophy, USA, 1996, s. 690.

²⁶ Aristoteles, *a.g.e.*, s. 194, 1004a 5.

²⁷ Gökberk, *a.g.e.*, s. 42-45.

²⁸ Bedia Akarsu, *Mutluluk Ahlakı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 37.

²⁹ Erdem, *a.g.e.*, s. 122.

³⁰ Ayhan Bıçak, *Felsefe ve Tarih*, Dergah Yayınları, İstanbul, ty., s. 102.

Sofistlerin rölativizmi ile ilgili verebileceğimiz en iyi örnek kuşkusuz *homo mensura* yani insan her şeyin ölçüsüdür görüşüdür. Bu görüşün sahibi Protagoras, “bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olduğu, var olmayanların var olmadıkları için... Her bir şey bana nasıl görünürse benim için böyledir”³¹ demiştir. Burada “Protagoras’ın bu ünlü sözünde ki “insan” sözcüğünün “birey” (her bir insan teki veya her bir birey anlamında insan) insan anlamına gelip gelmediği tartışmalıdır. Ama onun insan özü ile insanı hayvanlardan ayıran özelliği olan aklı amaçladığı, aklın her şeyin ölçüsü olduğunu söylemek istediği görüşü ağır basmaktadır”³² şeklinde yorumlar vardır. Ona göre “her şey üzerine birbirine karşıt iki söz söylemek mümkündür.”³³ Protagoras bu görüşüyle felsefe tarihi kitaplarında sıklıkla eleştiri konusu olan hem yasaların hem bilginin görelî (*relatif*) olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak, Protagoras hem her şeyin ölçüsü olarak aldığı insanı herhangi bir insan olarak görmez; o bilge olan ve yasaları koyan kişiyi göz önünde bulundurur hem de bu görüş doğrultusunda Protagoras’ın hem yasaların hem bilginin görelî olduğunu söylediğine dair çıkarımda bulunmak zor gibi görünmektedir. Ancak çağdaş felsefe kitaplarında Protagoras’ın bu düşüncesini doğa felsefesinden yola çıkarak açıkladığı ifade edilir. Ona göre doğa filozoflarının itinayla üzerinde durduğu kosmos sorunu ile uğraşmak boşunadır. Buna göre doğa felsefesinde objektif olarak geçerli bir bilgi yoktur ve Protagoras, Herakleitos’un öğretilerine dayanarak bunun böyle olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ona göre bütün olabilirliği kendisinde toplanmış olan ana madde sürekli bir akış içindedir. Bu yüzden de hiçbir şey belli bir ‘şey’ değildir; bir şey, her an, başka şeylere göre bir şey olmaktadır. Bundan dolayı hiçbir nesne için “bu, şudur” diyemeyiz; olsa olsa, boyuna değişen bağıntıları içinde onun başka nesnelere göre ne olmakta olduğunu söyleyebiliriz. Duyumlarda duyumlayanın o an ki durumuna bağlıdır.³⁴

Buraya kadar bilgilerimizi tekrar gözden geçirirsek, öncelikle sofistlerin bilgi ve erdem öğretmeni olduklarını hemen arkasından da bilgi ve erdem anlayışlarında rölativist olduklarını ifade eden alıntılara yer verdik. Burada rölativizm ile ilgili açmazları saklı tutarak bir diğer sorunsala değinmek gerekir. Buna göre bilgi anlayışlarında rölativist olan sofistler aynı zamanda da bilgi öğretmeni iseler bu durumda onların öğretecekleri bilginin varlığından söz etmek mümkün müdür? Ya da başka bir ifadeyle Hartmann’ın geçmişin bilgisiyle uğraşıp durmakta olan felsefenin öğretecek bir şeyi kalmamıştır demesi gibi, bilginin öğretmenliğini yapan sofistlerin üzerinde uzlaştıkları bir bilgi olmaması onların öğretecekleri bir şeyin kalmadığı anlamına gelmez mi? sorusu üzerinde durulmalıdır. Bu soru Platon’un bir diyalogunda dile getirildikten sonra şu şekilde bir cevap ile açıklanmıştır;

(...) peki, ya sofist ne üstüne konuşma da usta kılar? Kendisinin bildiği konu da elbet değil mi? Kuşkusuz. Peki ama, sofistin bildiği ve öğrencisini de bilgili kıldığı konu nedir?³⁵

Hippokrates bu soruyu cevaplayamaz ve Protagoras’a sorarlar. Protagoras ise (...) bu bilgi ona ev işlerinde evini en iyi yönetme biçimini öğretecek olan,

³¹ Platon, *a.g.e.*, *Theaitetos*, (çev. Macit Gökberk), İstanbul 1986, s. 193; 152 a-b.

³² Şenel, *a.g.e.*, s. 131.

³³ Kranz, *a.g.e.*, s. 194.

³⁴ Gökberk, *a.g.e.*, s. 39-40.

³⁵ Platon, *a.g.e.*, ‘*Protagoras*’, s. 126, 312e.

sitenin işlerinde de onun en iyi konuşup, davranan kimse haline gelmesini sağlayacak olan temkinliliktir.

Sanırım siyaset sanatı demek istiyorsun: iyi yurttaş yetiştirmeyi üstüne alıyorsun, dedim.

Tam üstüne bastın Sokrates: öğrettiğim bilim bu işte, dedi.³⁶

Yani aslında Sofistler'in öncelikli amacı, yönetim sanatı alanında 'erdem öğreticisi olmak' ve 'başarılı yurttaş nasıl yetişir?' sorusuna yanıt aramaktır. Çünkü tekrar ifade edecek olursak; 5.yy. ortalarında Yunanistan'da yaşanan ekonomik ve politik gelişmelerin ve Atina demokrasisinin ortaya çıkışının, çözüm bekleyen yeni toplumsal sorunların doğmasına yol açtığı iddia edilmektedir. Bu yeni toplumsal sorunlar belli bir yetişme biçimini de gerektirmiştir. Bundan dolayı, bilgi de toplumsal bir değer, bir güç kazanmaya başlamıştır. Demokrasi düzenine geçen Atina'ya eski eğitim sistemi yetmemeye başlamıştır.³⁷ Bu sisteme ayak uydurmak için daha çok bilmek gerekmektedir bu da 'başarılı yurttaş nasıl yetişir?' sorusunu ortaya koymuştur. Akarsu'ya göre, Başarılı yurttaşın yetişmesi ile ilgili sorun artık felsefenin konusunu insana yöneltmiştir.³⁸ Sofistler için insan; bir yandan pratik bakımdan yararlı olan yetkinlikler, vücut sağlığı ile birlikte aile ve toplum yaşamı için değerli olan her şeye yani dışsal iyilere, öte yandan karakterce doğru ve erdemli olmak vasıflarına sahip olmalıdır.³⁹ Sofistlerin, özellikle bilgi (pratik bilgi) öğretmeni olarak sayılabilecek olanların amacı insanı bu yetkinliğe ulaştırmaktır. Bundan dolayı diyalogda Protagoras, öğrencisine kendisinin yanında geçireceği her gün daha iyi olacağını söyler, öğrencisini iyi bir aile babası ve iyi bir yurttaş yapmak istediğini açıklar. Erdemi en güzel şey olarak adlandırır.⁴⁰ İnsanın bu erdem eğitimini alıp öğrenmeye zaruri ihtiyacı söz konusudur çünkü Mitos'a göre ;

Her hayvanın kendini koruma aracı vardır, Tanrı insanlara da kendini koruma aracı olarak doğru olanla olmayana ayırmak için bir duyu verilmiştir ve bu herkeste zorunlu olarak olmalıdır. (...) ırkımızın yok olmasından korkan Zeus, bunun üzerine, Hermes'e sitelerde kural yerine geçmesi ve insanları dostluk bağlarıyla birbirine bağlaması için, doğruluk ve utanmayı götürmesini öğütledi...⁴¹

Doğruluk ve utanma (...) gibi erdemler, sanatlar gibi yalnız bazı insanlarda bulunursa, şehirler ayakta duramaz. Sonra da şu yasayı koy benim adıma utanma ve doğruluktan nasibi olmayan her insan, toplum için bir bela sayılacak, öldürülecektir.⁴² Yani (...) herkesin yurttaşlık erdeminde payı olması gerekir; olmazsa, Site de olmaz.⁴³

Burada erdem ile ilgili iki sorunun çözümlenmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki erdem ne olduğudur. İkincisi nelüğünün bilinmesi durumunda öğretilip öğretilmeyeceğidir. Buna göre erdem ölçülülük, doğruluk (adalet), dindarlık, cesaret

³⁶ Platon, *a.g.e.*, s.132, 319.

³⁷ Erdem, *a.g.e.*, s. 119.

³⁸ Akarsu, *a.g.e.*, s. 36.

³⁹ Akarsu, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁰ Platon, *a.g.e.*, 'Protagoras', s. 131-318b,c,d,e.

⁴¹ Platon, *a.g.e.*, s. 135, 322 c.

⁴² Platon, *a.g.e.*, 135, 322 d.

⁴³ Platon, *a.g.e.*, 135, 323 e.

ve bilgi olmak üzere beş parçadan oluşmaktadır. Bunlar erdemın parçası olan tek tek erdemlerdir. Onlar bir yüzün parçaları gibidir. Her birinin kendine özgü özellikleri vardır ve bu özellikler birbirine benzemez.⁴⁴ Protagoras, her şey üzerine birbirine karşı iki söz söylemek mümkündür diyerek normların görelı olduğunu dile getirmiştir. Bunun üzerine hem Protagoras'ın hem de sofistlerin herkes için geçerli olabilecek bir yasa olamaz dedikleri iddia edilmiştir. oysa sofistlerin bu konudaki görüşlerine bakılınca karşımıza iki ayrım çıkmaktadır. Bu ayrım değerler ve iyi-kötü ayrımıdır. Burada ince bir ayrım vardır ve bu pek çok düşündürün gözünden kaçmış gibi görünmektedir. Özellikle Protagoras diyalogunda değerlerin değil de iyi ve kötünün değişebileceği dile getirilmiştir. Buna göre iyi herkes için, her durumda, her an iyi olamayacağı gibi kötü de aynı şekilde her an için kötü olamayacaktır. örneğin; "... bazı besinler, içkiler, ilaçlar ve daha bir çok şey gibi bir yığın iyi şey biliyorum ki, insanlara zararlıdır, başkaları yararlı, başkaları da ne yararlı ne zararlıdır... iyi öyle değişken, öyle çeşitli bir şeydir ki, sözgeleşi, yağ insan bedeninde dıştan kullanıldı mı iyidir de, ağızdan alındı mı çok kötüdür."⁴⁵ Yani Protagoras iyi ve kötünün her durum ve her ana göre ayrı bir anlam kazandığını iddia etmektedir ve ona göre erdem tektir; adalet, dindarlık, cesaret, bilgelik gibi diğer erdemlerde onun parçalarıdır.⁴⁶ Bunların görelı olduğunu iddia etmek bu durumda zor gibi görünmektedir. Öte yandan erdemlerin görelı olduğu iddiasını kabul etmemiz durumunda bir başka sorun ile karşı karşıya kalınacaktır; "eğer erdemler kişiden kişiye ve toplumdun topluma değişiyorsa ya da her bir kişi için iyi olan ona iyi görünense erdem olarak öğretilecek şey nedir?" Platon *Menon* diyalogunda, Menon, Sokrates'e "acaba erdem öğretilen bir şey midir? Yoksa öğretilemez de yapa yapa mı edinilir? Ya da ne yapa yapa edinilen ne de öğrenilen bir şeydir de, insanlarda doğal olarak veya başka bir şekilde mi bulunur?"⁴⁷ diye sorar, Sokrates ise şöyle cevap verir: "ne olduğunu bilmediğim bir şeyin nasıl olduğunu nasıl bilebilirim? Menon'u hiç tanımayan, bilmeyen birinin, Menon güzel mi, zengin mi, soylu mu, ya da bunların tersi midir, acaba bilinebilir mi? Bu, sence olanaklı mıdır?"⁴⁸ Sofistler için Sokrates'in bu sorusunun bir cevabı vardır. Onlara göre erdem öğrenilebilen bir şeydir, nitekim diyalogda; "Bu erdemın doğanın bir armağanı, ya da bir rastlantı sonucu değil, öğretilebilen, çalışmakla edinilen bir şey olduğuna inanılır" denilmiştir.⁴⁹

Bu bilginin öğretilebileceğine inanan sofistlere göre sahip olunan iyi özellikler ya da erdemler kendiliğinden değil, ancak uygun eğitim koşullarıyla ortaya çıkar. Platon "insanların, atların terbiyesiyle onca ilgilenip de, çocukların eğitimi üstüne bunca ilgisiz kalmaları pek düşündürücüdür", diyerek toplum ve devlet içinde eğitimin yerini önemle vurgulamıştır. Aynı şekilde Aristoteles'te, insanın yetilerinin farkına varması ve kendini yetkinleştirmesi ile ilgili olarak eğitime özel bir önem verir ve eğitimin özel bir iş değil, bir kamu sorunu olması gerektiğini ileri sürer.

Platon *Protagoras* diyalogunda bu konudaki görüşlerini ise şöyle açıklar:

"bu eğitim, bu öğretim çocuklukta başlar ve babalar ölünceye kadar devam eder bu işe. Çocuk söyleneni anlamaya başlar başlamaz, süt ana, ana,

⁴⁴ Platon, *a.g.e.*, s. 142-330b.

⁴⁵ Platon, *a.g.e.*, s. 147-334b.

⁴⁶ Platon, *a.g.e.*, s.141-329d.

⁴⁷ Platon, *a.g.e.*, *Menon*, s.70 a 5-8.

⁴⁸ Platon, *a.g.e.*, *Menon*, s. 71b 4-8.

⁴⁹ Platon, *a.g.e.*, s. 136, 323d.

eğitmen, baba onu yetiştirmeye çalışırlar(...) falan doğru, filan şey doğru değil, şu güzel, şu utanç verici, şu sevap, şu günah(...) denir ona. Bazen seve seve uyar bu sözlere çocuk, bazen dik başlıdır, o zaman eğrilmiş, bükülmüş bir ağacı doğrultur gibi tehdit ve dayakla yola getirilir.

Sonra çocuklar okula gönderilip, öğretmenlere(...) iyi davranışlar edindirmeleri tembih edilir. Öğretmenlerin elinden çıktıktan sonra da site, dilediklerince, akıllarına estiği gibi davranmalarına göz yummak yerine onlara yasalarını ve davranışlarını bir örnekmiş gibi bu yasalara uydurmalarını öğretir.”⁵⁰

Burada öğrenilmesi gerekenin doğaya uygun olmak olduğu iddia edilir. Çünkü sofistlere göre erdemli olmak; “her bir kimseye haklı ve iyi gelen şey, o kimse için haklı ve iyidir; herkes, doğaya uygun olan haklarına, kendi istençlerine, kendi eğilimlerine göre uyar; yasa ya da törelerle eğlenirse, bu, doğal olan haklarının bozulması demektir” alıntından da anlaşıldığı üzere doğaya uygun davranmaktır.⁵¹ Bu bozulmanın olmaması için doğaya uygun davranılması gerektiği ileri sürülür.

Sofistlerin bir kısmı doğal durumun daha belirleyici, doğal üstünlüğün yasal üstünlükten daha geçerli olduğu üzerinde hemfikirdirler. Antiphon “Gözlerin neyi görüp neyi görmemesi, kulakların neyi duyup neyi duymaması gerektiği, dilin neyi söyleyip neyi söylememesi gerektiği, ellerin neyi yapıp neyi yapmaması gerektiği, ayakların nereye gidip nereye gitmemesi gerektiği, düşüncenin neyi dinleyip neyi dinlememesi gerektiği; bunların hepsi doğanın kösteğidir” demiştir.⁵² Bu durum adalet ya da doğruluk tartışmalarında da açıkça ortaya konulmuştur. Kallikles, eşitsizliği ya da üstün olma özelliğini, doğada bulunduğu için toplumda da kabul edilmesi gerektiğini ileri sürerek savunmuştur.⁵³ Kallikles’e göre, “...Bazı insanlar, daha doğuştan, ‘daha baştan kralların oğulları’dır, ya da kendileri doğadan kendiliklerine bir krallık, tiranlık ya da hakimlik bulabilecek kabiliyette olmak mutluluğuna kavuşmuşlardır. Böyle insanların neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiğini sıradan insanlar, konulmuş yasalar veya töreler söyleyemez; onların tek ölçütü kendileridir.”⁵⁴ O “doğada güçlüler hâkimken, toplumsal yaşamda niçin eşitlik hakim olsun?” sorusunu sorarak doğanın esas alınması gerektiğini vurgulamıştır. Kallikles’in bu düşüncesi şu şekilde de ifade edilebilir: bizzat kendi yaşantısıyla erdem ne olduğunu gösteren kişiye adaletin, cesaretin vs. ne olduğu öğretilemez. Çünkü onlar bütün erdemleri kendi yapıp etmelerinde somutlaştırmıştır.⁵⁵ Kallikles’in bu görüşünden anlaşılan birkaç nokta vardır. a) Sofistler üzerine yazılan metinlerde sıklıkla kabul gören insanların eşit olduğu yorumu doğru değildir. b) Günümüzde anlaşılan anlamda Demokrasiyi savunduğu söylenemez. c) İnsanlar arasında ayrım yapar ve bunu yaparken bir takım etik değerlere başvurur. d) Erdem her insanda mevcut değildir, o ancak bazı insanlarda yani nadir bulunan bir özelliktir. Bu durum bizde her insanda bulunsaydı her insan kendisince adil, bilge yani erdem sahibi olabilirdi fikrini oluşturur. Ancak böyle değildir ve böyle olmadığı içinde insanlar arasında erdemlerin göreliliğini kanıtlayacak bir ipucu

⁵⁰ Platon *a.g.e.*, ‘*Protagoras*’, s. 137, 325 d,e,326 b,c,d.

⁵¹ Akarsu, *a.g.e.*, s. 37.

⁵² Kranz, *a.g.e.*, s. 199.

⁵³ Bıçak, *a.g.e.*, s. 102.

⁵⁴ Kranz, *a.g.e.*, s. 103

⁵⁵ Özcan, *a.g.e.*, s. 53-54.

yoktur. Yani zaten erdeme sahip olanlar ve onlara sahip olmayanlar vardır. Hatta bunun üzerine Kallikles; “kollarından başka hiçbir güçleri olmayan ne idüğü belirsiz bir takım heriflerin, bir sürü kölenin bir araya gelip söyledikleri sözleri yasa saydığını mı düşündün”⁵⁶diyerek bir anlamda sıradan insan ve üst insan veya kişi ayırımına gider. Kişi olarak insan, üst insandır. “En bilgili olan en iyi, en üstündür.”⁵⁷ “Üst olan iyidir.”⁵⁸ “Doğaya göre doğru olanda, en iyinin, en bilginin, güçsüzleri buyruğuna alması, onlardan daha varlıklı olmasıdır.”⁵⁹ “Güç ile kudret aynı şey değildir. Kudret bilgiden, öfkeden, çılgınlıktan; güç ise tersine doğadan ve iyi beslenmiş bir bedenden gelir.”⁶⁰ Bu sözler bize aslında, sofistlerin, en azından bazı sofistlerin de üst insan ve sıradan insan ayırımı yaptığını gösterir. Üstün insan olarak insanın sahip olduğu iyi özellikler ancak uygun koşullarda ortaya çıkar. Bu koşulların önde gelenlerinden birisi toplumsal yapı iken diğeri eğitimidir.⁶¹ Burada yapılan ayırmadan hareketle en azından bütün sofistlerin insanın özgür olduğu ve doğasına uygun yaşaması gerektiği görüşünü, bütün insan teklerine tanınan bir hak veya herkesin sahip olduğu bir özellik olarak düşünmemek gerekir. Özgür olma ve özgür bir şekilde yapıp etme, sadece doğaca daha iyi olan ve doğru yaşayacak olan insanlar yani erdeme sahip kişiler için bir haktır.⁶² Bu hak, doğası bakımından güçlü, karakterce sağlam, ‘doğal insan’a tanınan bir haktır, sürüye değil.⁶³ Kallikles, “sürüyü oluşturanlar, kendi hazlarının arzularını yerine getiremeyen bunu yapabilecek güce sahip olamayan korkak kimselerdir; ölçülü ve adil olmayı da bu yüzden överler”⁶⁴der.

Buradan iki şey anlaşılır, birincisi, hiç de çağdaş yorumcuların düşündüğü ve günümüzde olduğu gibi, bütün sofistler eşitlikçi, özgürlükçü, halkçı, demokrat değildir, ikincisi ise, Kallikles gibi bir sofist, üstün insanı tıpkı Sokrates ve Platon’un savunduğu adalet, cesaret, bilgelik gibi erdemlere göre belirlemiş; yani bunları o da birer erdem olarak kabul etmiş ve hiç de erdemlerin göreliliğini savunmamıştır. Bu ifadelerden de görülmektedir ki rölativizm olarak adlandırılan ve özellikle Protagoras’ın ‘insan her şeyin ölçüsüdür’ görüşünden yola çıkılarak sofistlerin bilgi görüşlerinde rölativist olduğu çıkarımı tüm akım için geçerli olamayacaktır. Yani insan her şeyin ölçüsü olarak kabul edilmekle birlikte buradaki insan ifadesi bugün anladığımız anlama gelmemektedir; çünkü Antik dönemdeki egemen görüş insanlar arasında yapısal farklılık olduğu yönündedir. Bu durum Nietzsche’nin sürü ve ‘üst-insan’ veya ‘trajik insan’ olarak adlandırdığı insan tipi ayırımına benzer.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada genel hatlarıyla MÖ. 5. Yüzyıldan itibaren felsefe tarihinde övülerek ya da yerilerek yer bulmuş olan sofistlerin düşünce ve dünya görüşlerine değinilmiştir. Onlar ne çağdaş filozofların tek bir grup olarak ele aldıkları, para

⁵⁶ Platon, *Diyaloglar II* (Gorgias), (çev. Melih Cevdet Anday) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 94, 489c.

⁵⁷ Platon, *a.g.e.*(Gorgias), s.95, 489e.

⁵⁸ Platon, *a.g.e.*(Gorgias), s.95, 489c.

⁵⁹ Platon, *a.g.e.* (Protagoras), s.162, 349 b,c.

⁶⁰ Platon, *a.g.e.* (Protagoras), s.163, 351.

⁶¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 54.

⁶² Özcan, *a.g.e.*, s. 54.

⁶³ Özcan, *a.g.e.*, s. 54

⁶⁴ Platon, *a.g.e.* (Gorgias), s.97, 492a.

karşılığında bilgisini satan bir gruptur, ne siyasi olarak demokrattır, ne elitisttir ve ne de felsefeyi halka indirme çabasıdadır. Hem felsefe tarihine bakıldığında ve hem de felsefe tarihi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında sofistler hakkında pek çok çalışmanın yapılmış olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda sofistler ya bir dönemin parçası oldukları için ya da dönemlerine aykırı görüşlerini bildirmek amacıyla ele alınmışlardır. Özellikle bilgi (neliği, kaynağı ve imkanı (rölativizm)) ve siyaset felsefesi (iyi yurttaş nasıl yetişir?) alanlarındaki görüşleri üzerine çalışmalar yapılmış olmasına karşın sofistlerin, esas kimlikleri üzerinde durulmamıştır. Bu çalışmada Sofistler ‘*Sofist*’ miydi? sorusu çerçevesinde görünenin ardındaki esas kimlik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Zaten Platon sofist diyalogunda “Sofistin, alanı uydurma, eseri aldatma, sanatı da bir hayal sanatıdır”⁶⁵ diyerek oldukça açık bir yergide bulunmuştur. Ancak yine Platon tarafından sofistin başarılı yurttaş yetiştirme işiyle uğraşan kişi olduğu da bildirilmiştir. Görüldüğü üzere bu açıklamalarda da terimin anlam düalitesi devam etmektedir. Son olarak da yaklaşık olarak MÖ 5. yy’da felsefe dünyasına katkı sağlamış olan sofistler ile ilgili bu çalışmada, söz konusu ayrımları da göz önüne alarak, bilgi öğretmeni olarak andığımız sofistlerin öğrettiği bilginin ne olduğu üzerinde durulmuştur. Bütün bunlardan hareketle, sofistlere ilişkin demokrasi, eşitlik görüşleri ve felsefeyi elit bir uğraş olmaktan çıkardıkları görüşü ele alınmış bunların karşı savları ifade edilmiştir. Öte yandan rölativizm konusunun genellenemeyecek bir konu olduğu erdem konusundaki yargılardan hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Bilgi ve erdem hususunda rölativist olduklarına ilişkin bir yargının geçerli olmadığı, özellikle erdem konusunda bütün sofistler için değil, ancak bazı sofistler için geçerli olabileceği ve sofistlere ilişkin felsefe tarihi kitaplarında var olan değerlendirmelerin, çağın bakış açısının ve kavramlarının geçmişe taşınmasıyla oluşan bir yanlış anlama olduğu gösterilmiştir.

⁶⁵ Platon, *a.g.e.*, ‘*Sofist*’, s. 240 d.

Kaynaça

- AKARSU, Bedia, *Mutluluk Ahlakı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- ANGELES, Peter A., *A Dictionary of Philosophy*, Harper and Row Pub., New York, 1981.
- ARISTOTELES, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan) I. Kitap, Sosyal Yay., İstanbul, 1996.
- ARISTOTELES, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, Say Yay., İstanbul, 2007.
- BALDRY, H.C., *The Unity of Mankind in Greek Thought*, 'The Sophist', Cambridge University Press, Cambridge: 1965.
- BICAK, Ayhan, *Felsefe ve Tarih*, Dergah Yayınları, İstanbul, ty.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2000.
- GOKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- ERDEM, Hüsameddin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1998.
- GUTHRIE, W.K.C., *The Sophist*, Cambridge University Press, Cambridge: 1971.
- KALE, Nesrin, *Nasıl Bir Eğitim? Nasıl Bir Öğretim?*, Ütopya Yay., Ankara, 2003.
- KRANZ, Walther, *Antik Felsefe*, (çev. Suat Y. Baydur), Sosyal Yayınları, İstanbul, 1994.
- OZCAN, Muttalip, *İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2006.
- PLATON, *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2002.
- PLATON *Diyaloglar I* (Protagoras), (çev. Tanju Gökçöl) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- PLATON *Diyaloglar II* (Protagoras), (çev. Tanju Gökçöl) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- ŞENEL, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2004.
- TAŞKIN, Ali, "Sofistlere Özel Bir Referansla Bilginin Kaynağı ve İmkânı Üzerine Yapılan Tartışmalar", İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt VII/1, Haziran, Sivas, 2003.
- The Cambridge Dictionary of Philosophy, USA, 1996.